

معرفی کتاب «بانو ضیاء السلطنه: خوشنویس قاجاری تبار»

حوریه سعیدی^۱

عنوان کتاب: بانو ضیاء السلطنه: خوشنویس قاجاری تبار

تهیه و تدوین: طاهره ملامحمدی

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

چاپ اول: ۱۳۹۶

قیمت: ۱۰/۰۰۰ تومان

ناشر: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

کتاب در ۵۲ صفحه با ورق گلاسه و چاپ بسیار عالی چاپ و نشر شده است. طرح روی جلد نمایی از تصویر بانویی ایستاده با شمایل و پوشش دوره قاجاری (که تداعی گر سرو در میان نگاره‌های ایرانی است) و دستخطی از ضیاء السلطنه در حاشیه آن. پشت جلد نیز نقش مهر ضیاء السلطنه است.

درون کتاب: بعد از سخن ناشر و پیشگفتار و مقدمه مؤلف، ۴ صفحه درباره شخصیت و زندگی نامه ضیاء السلطنه مطلب وجود دارد که یا به دلیل آن است که در منابع درباره زنان، در مجموع و این شخص خاص، به ویژه، مطالب اندکی وجود دارد و یا اینکه نویسنده نتوانسته از دل منابع، مطالب بیشتری درباره وی را استخراج کند. ۲۷ صفحه از ۵۲ صفحه کتاب، تصاویر و نقاشی و تصویر اسناد و قرآن‌های به خط ضیاء السلطنه است.

۱. عضو هیئت علمی، پژوهشکده اسناد
سازمان اسناد و کتابخانه ملی؛
hooriehsaeidi@yahoo.com

نویسنده در مقدمه و ابتدای متن تصریح دارد که این کتاب در ادامه کتاب اول خود با عنوان «بانوان خوشنویس ایران، از زینب شهیده تا امسلمه» نوشته شده است. ایشان درباره مشکلاتی که در جست‌وجوی منابع کتاب برای وی وجود داشت و نیز عدم دستیابی به نسخه‌ها و اسنادی که درباره ضیاءالسلطنه در آرشیوها و موزه‌های داخل وجود دارد اشاراتی داشته و مساعدت‌های خانم نوش‌آفرین انصاری از نوادگان دختری ضیاءالسلطنه در دستیابی به یکی از نمونه قرآن‌های به خط او که در مجموعه شخصی ایشان وجود دارد را پاس داشته است. خانم ملامحمدی در اثر خود از نمونه قرآن‌های به خط شاه بیگم (ضیاءالسلطنه)، و نیز چند نمونه سند به خط وی و نیز تصاویری عکسی و نقاشی از او، استفاده کرده و بر جلوه‌های بصری کتاب که آن را بسیار چشم‌نواز ساخته، افزوده است.

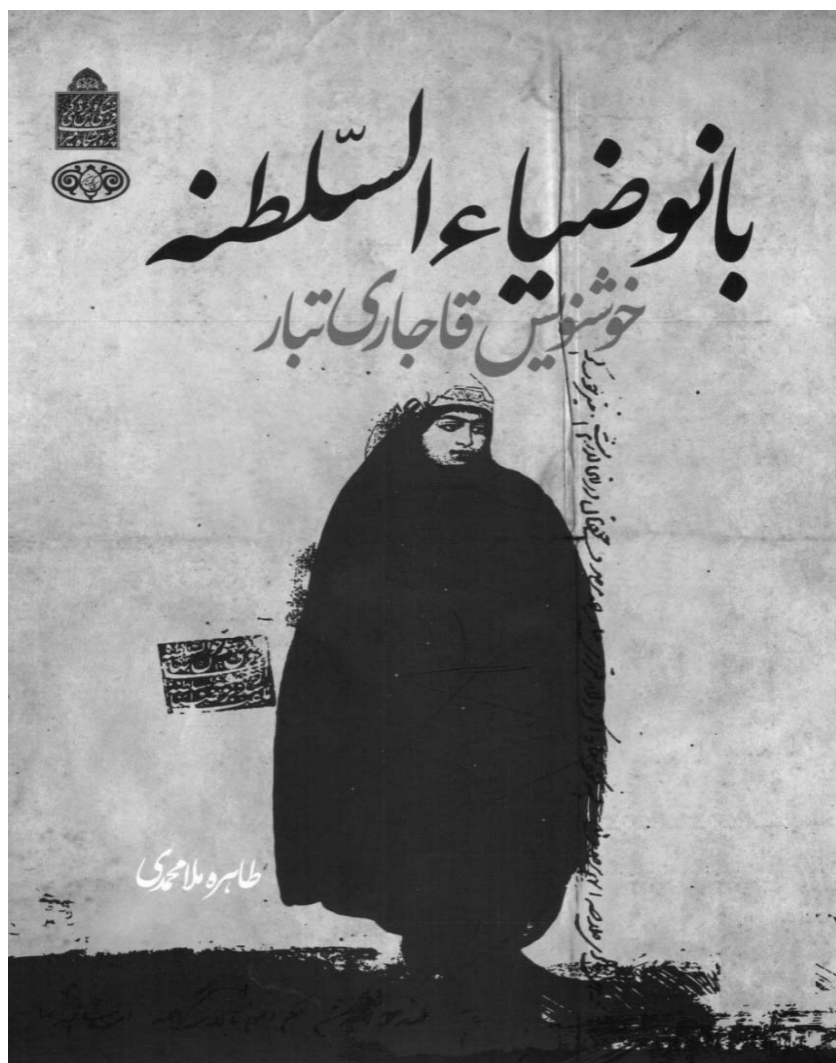
افزون بر موارد آمده، این اثر دارای نکاتی است که در صورت توجه و رفع آن می‌توانسته شکل یک اثر پژوهشی نیز داشته باشد. نکته اول آن که پیشینه‌ای از منابع و کتاب‌هایی که درباره زنان خوشنویس در دوره‌های مختلف قبل از قاجار و قاجاریه نوشته شده در این اثر به‌نظر نمی‌آید. چنانکه یکی از بارزترین آثار دوره قاجار در این موضوع یعنی خیرات حسان اعتمادالسلطنه به‌عنوان مأخذ و مرجع کتاب وجود ندارد که جای خالی آن به‌شدت محسوس است. دیگر آنکه، ارجاعات درون‌متنی و استنادات اثر ضعیف است و کلاً از منابع دیگر استفاده چندانی نشده و یا اینکه ارجاع آن ناقص است. برای مثال در صفحه ۳ نقل‌قولی است از تاریخ عضدی بدون ارجاع به صفحه و مشخصات کتاب.

اشخاصی که در متن کتاب نام آن‌ها آمده بهتر بود در پانویس توضیح هرچند مختصر داشته باشد؛ در واقع رجال‌شناسی کتاب از این نظر ناقص است (صفحات ۳ و ۴: گلبدن‌باجی خانم - خیرالنساء - میرزا مریم - یا حاج میرزا آقاسی - میرمهدی امام جمعه و ...).

در صفحه ۶ نقاشی آبرنگ از ضیاءالسلطنه است ولی محل نگه‌داری آن مشخص نیست. در متن کوتاهی که درباره ضیاءالسلطنه است عبارات به‌گونه‌ای است که تفکیک نقل‌قول و متن نویسنده از آن دشوار است. ولی از ادبیات متن به‌نظر می‌آید که نقل‌قول باشد که تفکیک‌نشده و یا تصریح بدان نشده است؛ برای مثال: صفحه ۳ به بعد از سطر ۵: «... وقتی که مرحومان حاجی میرزا آقاسی و میرمهدی امام جمعه اعلی‌الله مقامه برای اجرای عقد آمدند خود ضیاءالسلطنه از عقب پرده صحبت و احوالپرسی از آن‌ها نمود. به حاجی میرزا آقاسی گفت چون شما از عرفان دم می‌زنید و از طرف حاجی میرزا مسعود وکالت دارید، وکیل من هم باید میرزا نصرالله صدرالممالک اردبیلی باشد که سالک طریقت است. ضیاءالسلطنه طبع موزون و شعرهای لطیف داشت».

در صفحه ۷ در معرفی آثار ضیاءالسلطنه در بخش ۴ - مکاتبات ضیاءالسلطنه، از مجموعه

متعلق به مهدی بیانی، مجموعه بهرام شیخ‌الاسلامی و کتابخانه هاروارد نام برده است که به نظر می‌آید مورد اخیر اشاره دارد به وبگاه دنیای زنان قاجار در مجموعه دانشگاه و کتابخانه هاروارد. شاید بهتر می‌بود که ضمن اشاره به وبگاه به‌عنوان منبع درباره آن نیز اطلاعات بیشتری داده می‌شد.

در ادامه کتاب، نویسنده شمه‌ای از مشخصات هر نسخه، قطع، تذهیب، نوع خط، تاریخ کتابت، تعداد صفحات و سطرها و نیز محل نگهداری آن را آورده و نمونه‌هایی از صفحه اول میانی و آخر را نیز ضمیمه کرده است.

تاریخ کتابت هر نسخه به توالی، نسخه ۱) ۱۲۴۴ ه.ق. (که با توجه به سال تولد ضیاءالسلطنه که ۱۲۱۴ ه.ق. بوده) در سن ۳۰ سالگی او انجام شده؛ نسخه ۲) ۱۲۶۵ ه.ق. در سنین میانی وی و ۲۰ سال بعد از نسخه اول انجام شده؛ و نسخه ۳) ۱۲۸۴ ه.ق. (با توجه به زمان فوت وی که ۱۲۹۰ ه.ق. بوده) در پایان عمر او و ۶ سال قبل از مرگش انجام شده است. شاید بهتر بود نویسنده محترم به مقایسه نوع و کتابت خطوط این سه نسخه که در یک چرخه با فاصله ۲۰ سال اتفاق افتاده می‌پرداخته و قدرت و استحکام و یا تفاوت‌هایی که در این دوره طولانی در خط وی اتفاق افتاده و یا نیفتاده را به بحث می‌گذاشتند. در بخش اسناد به خط ضیاءالسلطنه، هیچ توضیح دیگری به جز استنساخ آن وجود ندارد. در مجموع: اثر مورد نظر کتابی است به لحاظ بصری تأثیرگذار و جالب توجه و قابل قدرانی، از آن جهت که به نیت شناساندن یکی از بانوان هنرمند و توانمند ایران زمین که توانایی و هنر ایشان در سایه وجود مردان به خوبی و یا اصلاً دیده نشده، تهیه شده است.

